INKLYUZIV TA'LIM ISLOHOTLARI

Vol 1 № 2 2026

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN OQILONA FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ziyaeva Umida Xolmat qizi

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi metodisti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning hayotida raqamli texnologiyalar ulushining ortib borishi, ularning rivojlanishiga ijobiy va salbiy ta’siri hamda ota-onalar va pedagoglarning ushbu jarayondagi mas’uliyati yoritilgan. Shuningdek, bolalarda raqamli madaniyatni shakllantirish va ekran vaqtini me’yorlashtirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, raqamli texnologiyalar, ekran vaqti, bolalar rivojlanishi, media savodxonlik, tarbiya, pedagog.

Аннотация: В данной статье рассматривается возрастающая роль цифровых технологий в жизни детей дошкольного возраста, их положительное и отрицательное влияние на развитие ребёнка, а также ответственность родителей и педагогов в организации безопасной и эффективной цифровой среды. Кроме того, представлены рекомендации по формированию цифровой культуры у детей и рациональному регулированию времени использования экранных устройств.

Ключевые слова: дошкольное образование, цифровые технологии, экранное время, развитие детей, медиаграмотность, воспитание, педагог.

Abstract: This article examines the growing role of digital technologies in the lives of preschool children, their positive and negative impact on child development, and the responsibilities of parents and educators in creating a safe and effective digital environment.

Inklyuziv ta'lim islohotlari

The paper also provides recommendations for developing digital culture among children and regulating screen time in a balanced and age-appropriate manner.

Keywords: preschool education, digital technologies, screen time, child development, media literacy, upbringing, educator.

Kirish

XXI asr axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan tavsiflanadigan davr bo‘lib, raqamlashtirish jarayoni inson hayotining barcha sohalarini qamrab olmoqda. Zamonaviy jamiyatda internet, mobil qurilmalar, sun’iy intellekt va turli raqamli platformalar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan. Mazkur jarayon ta’lim tizimiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatib, yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tizimida raqamli vositalardan foydalanish masalasi dolzarb mavzulardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Bugungi kunda smartfon, planshet, kompyuter va televizor kabi elektron qurilmalar nafaqat kattalar, balki maktabgacha yoshdagi bolalarning ham kundalik hayotiga chuqur kirib borgan. Ko‘plab oilalarda bolalar juda erta yoshdan boshlab turli multimedia vositalari bilan tanishmoqda, ta’limiy videolar tomosha qilmoqda, interaktiv o‘yinlardan foydalanmoqda va raqamli muhit bilan faol muloqotga kirishmoqda. Natijada raqamli texnologiyalar bolalarning bilim olish, dunyoqarashini shakllantirish va bo‘sh vaqtini tashkil etish vositalaridan biriga aylanib bormoqda.

Shu bilan birga, maktabgacha yosh davri bolaning jismoniy, aqliy, nutqiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi eng intensiv kechadigan bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola atrof-muhitni asosan bevosita kuzatish, harakat qilish, o‘yin faoliyati va tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali o‘zlashtiradi. Agar raqamli qurilmalardan foydalanish me’yoridan ortib ketsa yoki pedagogik nazoratsiz amalga oshirilsa, bu holat bolaning tabiiy rivojlanish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Xususan, jismoniy faollikning kamayishi, ko‘rish qobiliyatiga zo‘riqish tushishi, nutq rivojlanishining sekinlashishi, diqqatning

inklyuziv ta'lim islohotlari

tarqoqlashuvi hamda jonli muloqot ko‘nikmalarining sust shakllanishi kabi muammolar yuzaga kelishi ehtimoldan xoli emas.

Boshqa tomondan, ilmiy asoslangan yondashuv va oqilona tashkil etilgan raqamli ta’lim muhiti bolalarning bilish faolligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish, yangi bilim va ko‘nikmalarni qiziqarli shaklda egallashiga xizmat qilishi mumkin. Shu sababli raqamli texnologiyalarning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga ta’sirini chuqur o‘rganish, ularning imkoniyatlari va xavf omillarini aniqlash hamda samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunning muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida raqamli texnologiyalarning o‘rni, ularning rivojlanishga ko‘rsatadigan ijobiy va salbiy ta’sirlari, shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning ushbu jarayondagi mas’uliyati hamda raqamli madaniyatni shakllantirishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanishning pedagogik va psixologik ahamiyatini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda nazariy hamda empirik tadqiqot metodlaridan kompleks ravishda foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi, faoliyatga asoslangan yondashuv, rivojlantiruvchi ta’lim nazariyasi hamda media pedagogika tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kuzatish, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari qo‘llanildi.

Dastlab maktabgacha ta’lim, bolalar psixologiyasi, media savodxonlik va raqamli texnologiyalar sohasiga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy manbalar o‘rganildi. Tadqiqotning nazariy bosqichida bolalarning yosh va individual xususiyatlari, ekran vaqtining rivojlanishga ta’siri, raqamli vositalarning pedagogik imkoniyatlari va xavf omillari bo‘yicha mavjud ilmiy qarashlar tahlil qilindi.

Empirik bosqichda maktabgacha ta’lim amaliyotida qo‘llanilayotgan raqamli vositalarning bolalar faoliyatiga ta’siri kuzatildi. Bunda bolalarning diqqatini jamlash,

inklyuziv ta'lim islohotlari

topshiriqlarni bajarish faolligi, muloqotga kirishish darajasi va ta'limiy faoliyatdagi ishtiroki o'rganildi. Shuningdek, pedagoglar va ota-onalarning raqamli texnologiyalardan foydalanishga oid qarashlari ham umumlashtirildi.

Olingan ma'lumotlar pedagogik tahlil asosida qayta ishlanib, raqamli texnologiyalarning bolalar rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillari aniqlashtirildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash maqsadida turli manbalardan olingan ma'lumotlar o'zaro qiyoslandi va umumlashtirildi.

Asosiy qism

Maktabgacha yosh davri inson hayotidagi eng muhim va mas'uliyatli bosqichlardan biri bo'lib, aynan shu davrda shaxsning intellektual, jismoniy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga asos solinadi. Psixolog va pedagog olimlarning ta'kidlashicha, bolaning keyingi hayotdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan maktabgacha yoshda shakllangan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarga bog'liq bo'ladi. Ushbu davrda nutq rivojlanadi, tafakkur jarayonlari faollashadi, muloqot qilish madaniyati shakllanadi hamda emotsional intellektning dastlabki elementlari vujudga keladi. Shu sababli bolalarning raqamli texnologiyalar bilan o'zaro munosabatini ilmiy asosda tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'lim tizimiga ham faol kirib kelmoqda. Interaktiv doskalar, ta'limiy mobil ilovalar, multimedia vositalari va elektron o'quv resurslari bolalarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishda samarali vosita sifatida qo'llanilmoqda. Ayniqsa, animatsion materiallar va interaktiv topshiriqlar orqali murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda yetkazish imkoniyati kengaymoqda. Bunday vositalar bolalarning diqqatini jalb qiladi, tasavvurini boyitadi, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalarning yana bir muhim afzalligi shundaki, ular ta'lim jarayonini individuallashtirish imkonini yaratadi. Har bir bolaning qiziqishi, qobiliyati va rivojlanish sur'ati turlicha bo'lganligi sababli, zamonaviy dasturlar orqali ta'lim mazmunini bolaning ehtiyojlariga moslashtirish mumkin. Masalan, ranglar, shakllar, harflar, sonlar va tabiat

inklyuziv ta'lim islohotlari

hodisalari haqidagi bilimlarni o‘rgatishda interaktiv dasturlar samarali natijalar beradi. Shu bilan birga, bolalarda axborotni izlash, tahlil qilish va undan foydalanish bo‘yicha dastlabki ko‘nikmalar ham shakllana boshlaydi.

Biroq raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari bilan bir qatorda ayrim xavf omillari ham mavjud. Ekran qarshisida uzoq vaqt qolish bolalarning jismoniy faolligini kamaytiradi, ko‘rish organlariga ortiqcha yuklama beradi va sog‘lom turmush tarzining buzilishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nazoratsiz ekran vaqti bolaning uyqu sifati pasayishiga, diqqatni jamlash qobiliyatining susayishiga hamda hissiy holatida ayrim salbiy o‘zgarishlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, virtual muhitning haddan tashqari ustunligi bolaning tengdoshlari bilan jonli muloqot qilish, his-tuyg‘ularini ifodalash va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish ko‘nikmalarining rivojlanishini cheklashi ehtimoli mavjud.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari ushbu jarayonda muhim pedagogik va tarbiyaviy vazifani bajaradi. Tarbiyachilar raqamli vositalarni ta’lim maqsadlariga muvofiq tanlashlari, ulardan foydalanish davomiyligini yosh xususiyatlariga mos ravishda belgilashlari hamda texnologiyalarni an’anaviy pedagogik usullar bilan uyg‘unlashtirishlari zarur. Chunki bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun jonli muloqot, rolli o‘yinlar, tasviriy faoliyat, musiqiy mashg‘ulotlar, tajriba-sinov ishlari va harakatli o‘yinlar ustuvor ahamiyatga ega hisoblanadi. Raqamli vositalar esa ushbu faoliyatlarni boyituvchi qo‘shimcha resurs sifatida xizmat qilishi lozim.

Bolalarda sog‘lom raqamli madaniyatni shakllantirishda ota-onalarning o‘rni ham beqiyosdir. Oila bolaning birinchi tarbiya maskani bo‘lib, farzandning texnologiyalarga bo‘lgan munosabati avvalo oilada shakllanadi. Ota-onalar gadjetlardan foydalanish bo‘yicha aniq qoidalarni belgilashlari, ekran vaqtini me’yorlashtirishlari va bolalarga xavfsiz raqamli muhit yaratishlari muhimdir. Bundan tashqari, kattalarning o‘zlari ham farzandlariga namuna bo‘lishlari, bo‘sh vaqtni birgalikda mazmunli tashkil etishlari lozim. Kitob mutolaasi, sport mashg‘ulotlari, sayrlar, ijodiy faoliyatlar va oilaviy o‘yinlar bolalarning jismoniy hamda ma’naviy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

inklyuziv ta'lim islohotlari

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida raqamli texnologiyalarning o‘rni tobora ortib borayotgan bir sharoitda ularning imkoniyatlari va xavf omillarini chuqur tahlil qilish, texnologiyalardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish hamda pedagog va ota-onalarning hamkorligini kuchaytirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning aksariyati kundalik hayotda turli raqamli qurilmalardan foydalanmoqda. Smartfon, planshet va televizor bolalar hayotining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Ushbu vositalar ta’limiy maqsadlarda to‘g‘ri qo‘llanilganda bolalarning bilish faolligi, qiziqishi va axborotni qabul qilish darajasini oshirishi kuzatildi.

Tahlillar natijasida interaktiv ta’limiy dasturlar va multimedia vositalari bolalarning ranglar, shakllar, harflar, sonlar hamda tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlarini boyitishi aniqlandi. Ayniqsa, animatsion materiallar orqali berilgan ma’lumotlar bolalar tomonidan tezroq o‘zlashtirilishi va uzoqroq esda saqlanishi kuzatildi. Shu bilan birga, texnologiyalar individual ta’lim imkoniyatlarini kengaytirib, har bir bolaning qiziqishi va rivojlanish sur’atiga mos faoliyatni tashkil etishga yordam berishi ma’lum bo‘ldi.

Biroq tahlil natijalari ekran vaqtining me’yordan ortishi ayrim salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishini ko‘rsatdi. Uzoq vaqt davomida ekran qarshisida bo‘lish bolalarning jismoniy faolligini kamaytirishi, jonli muloqotga bo‘lgan ehtiyojini pasaytirishi va diqqatni jamlash qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ayrim holatlarda nutqiy faollikning sustlashishi hamda hissiy zo‘riqish elementlari kuzatilishi mumkinligi qayd etildi.

Shuningdek, tadqiqot davomida ota-onalar nazorati va pedagogik rahbarlik mavjud bo‘lgan hollarda raqamli texnologiyalarning foydali jihatlari sezilarli darajada ortishi aniqlandi. Nazoratsiz foydalanish esa salbiy oqibatlar xavfini oshirishi kuzatildi. Shu sababli texnologiyalardan foydalanishda vaqt me’yorlari, mazmun sifati va yoshga moslik mezonlariga qat’iy rioya qilish muhimligi tasdiqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida raqamli texnologiyalar katta pedagogik salohiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Biroq ularning

inklyuziv ta'lim islohotlari

samaradorligi texnologiyalardan foydalanish madaniyati, ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi hamda bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta'limiy muhitga bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi. Mazkur natijalar maktabgacha ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi so'nggi yillarda pedagogika, psixologiya va media ta'lim sohalarida keng tadqiq etilayotgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Axborotlashgan jamiyat sharoitida bolalarning raqamli muhit bilan o'zaro munosabati tobora kuchayib borayotgani mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

L.S. Vygotskiy o'zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning bilish faoliyati va tafakkuri ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanishini asoslab bergan. Olimning fikricha, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan vositalar bolaning intellektual rivojlanishiga xizmat qilishi lozim. Zamonaviy raqamli texnologiyalar ham ana shunday rivojlantiruvchi vositalardan biri sifatida qaralmoqda.

J. Piaget tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv rivojlanish nazariyasida maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-muhitni faol o'rganish orqali bilim hosil qilishi ta'kidlangan. Interaktiv dasturlar, virtual o'yinlar va multimedia vositalari aynan shu jarayonni qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega. Biroq Piaget nazariyasiga ko'ra, bolaning real predmetlar bilan amaliy faoliyati virtual tajribalar bilan to'liq almashtirilmasligi zarur.

Xorijiy tadqiqotchilar M. Prensky, D. Buckingham va S. Livingstone raqamli avlod fenomenini o'rganib, bolalarda media savodxonlikni shakllantirishning ahamiyatini alohida qayd etadilar. Ularning fikricha, texnologiyalar bolalarning axborotni qabul qilish usullarini tubdan o'zgartirmoqda, shu sababli ta'lim jarayonida media madaniyat va raqamli xavfsizlik ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, bolalarning bilish faolligini rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik vositalardan foydalanish masalalari keng yoritilgan. Xususan, Z.

inklyuziv ta'lim islohotlari

Nishonova va D. Alimuhamedova yosh davrlari psixologiyasi doirasida bolalarning axborotni qabul qilish xususiyatlarini o‘rganib, maktabgacha yoshda tashqi ta’sirlarning shaxs rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar bolaning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, biroq ularning samaradorligi foydalanish maqsadi, davomiyligi, mazmuni va kattalar nazoratiga bevosita bog‘liqdir. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda raqamli madaniyatni shakllantirish ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvni talab etadi.

Xulosa

Raqamli texnologiyalar bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo‘lib, ta’lim tizimining barcha bosqichlariga, jumladan maktabgacha ta’lim jarayoniga ham faol kirib kelmoqda. Ularning imkoniyatlaridan oqilona va maqsadli foydalanish bolalarning bilish faolligini oshirish, axborotni tez va qiziqarli shaklda o‘zlashtirish, ijodiy fikrlash, mantiqiy tafakkur hamda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar zamonaviy ta’lim muhitini yaratish, pedagogik jarayonlarni takomillashtirish va ta’lim sifatini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Biroq maktabgacha yoshdagi bolalarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, raqamli qurilmalardan foydalanishda ehtiyotkorlik va me’yoriy yondashuv zarur. Ekran qarshisida haddan tashqari ko‘p vaqt o‘tkazish bolaning jismoniy faolligini cheklashi, muloqot ko‘nikmalarining rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, diqqatning tarqoqlashuvi va hissiy holatida ayrim muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli texnologiyalar hech qachon bolaning tabiiy rivojlanish omillari bo‘lgan jonli muloqot, harakatli o‘yinlar, ijodiy faoliyat va amaliy tajribalarni to‘liq almashtirmasligi lozim.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bolalarda sog‘lom raqamli madaniyatni shakllantirish faqatgina bir tomonning vazifasi emas. Bu jarayonda maktabgacha ta’lim tashkilotlari, ota-onalar va pedagoglarning o‘zaro hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachilar raqamli vositalarni ta’limiy maqsadlarda samarali qo‘llashlari, ota-

inklyuziv ta'lim islohotlari

onalar esa uy sharoitida ekran vaqtini nazorat qilishlari va bolalar uchun mazmunli faoliyat turlarini tashkil etishlari zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar maktabgacha ta'lim tizimida katta imkoniyatlarga ega bo'lsa-da, ularning samaradorligi foydalanish madaniyati va pedagogik yondashuvga bevosita bog'liqdir. Kelajakda raqamli savodxon, mustaqil fikrlovchi va sog'lom avlodni tarbiyalash uchun bolalarda texnologiyalardan ongli, xavfsiz va mas'uliyatli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi bo'yicha zamonaviy ilmiy manbalar.
2. Bolalar psixologiyasi va rivojlanishiga oid ilmiy tadqiqotlar.
3. Raqamli ta'lim texnologiyalarini qo'llash bo'yicha metodik tavsiyalar.
4. Maktabgacha ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar.
5. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi. – Moskva: Prosveshcheniye, 2019. – 415 b.
6. Nishonova Z., Alimuhamedova D. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2017. – 280 b.

Inklyuziv ta'lim islohotlari